

Brussel, 12.9.2018
C(2018) 5949 final

AANBEVELING VAN DE COMMISSIE

van 12.9.2018

betreffende electorale samenwerkingsnetwerken, onlinetransparantie, bescherming tegen cyberincidenten en bestrijding van desinformatiecampagnes in het kader van de verkiezingen voor het Europees Parlement

Bijdrage van de Europese Commissie aan de bijeenkomst van de leiders in Salzburg op 19–20 september 2018

AANBEVELING VAN DE COMMISSIE

van 12.9.2018

betreffende electorale samenwerkingsnetwerken, onlinetransparantie, bescherming tegen cyberincidenten en bestrijding van desinformatiecampagnes in het kader van de verkiezingen voor het Europees Parlement

Bijdrage van de Europese Commissie aan de bijeenkomst van de leiders in Salzburg op 19–20 september 2018

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, en met name artikel 292,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) In artikel 2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie wordt bepaald: „De waarden waarop de Unie berust, zijn eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren.”
- (2) De essentiële rol van de burgers van de Unie in het democratisch bestel van de Unie wordt in de Verdragen erkend. In artikel 10 van het Verdrag betreffende de Europese Unie wordt bepaald dat de werking van de Unie gegrond is op de representatieve democratie, dat iedere burger van de Unie het recht heeft aan het democratisch bestel van de Unie deel te nemen, dat de burgers op het niveau van de Unie rechtstreeks moeten worden vertegenwoordigd in het Europees Parlement en dat de politieke partijen op Europees niveau bijdragen tot de vorming van een Europees politiek bewustzijn en tot de uiting van de wil van de burgers van de Unie.
- (3) Krachtens artikel 14 van het Verdrag betreffende de Europese Unie bestaat het Europees Parlement uit vertegenwoordigers van de burgers van de Unie. De leden van het Europees Parlement worden door middel van rechtstreekse, vrije en geheime algemene verkiezingen verkozen voor een periode van vijf jaar. Krachtens artikel 22 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie heeft iedere burger van de Unie die verblijf houdt in een lidstaat waarvan hij geen onderdaan is, het actief en passief kiesrecht bij de gemeenteraadsverkiezingen en bij de verkiezingen voor het Europees Parlement in de lidstaat waar hij verblijft, onder dezelfde voorwaarden als de onderdanen van die staat.
- (4) De procedure van de verkiezingen voor het Europees Parlement wordt in iedere lidstaat door nationale bepalingen geregeld. Politieke partijen spelen in een representatieve democratie een essentiële rol, doordat zij een rechtstreekse band tussen de burgers en het politieke bestel vormen. Nationale en regionale politieke partijen dragen kandidaten voor en organiseren verkiezingscampagnes. De nationale autoriteiten zijn belast met het toezicht op de verkiezingen op nationaal niveau. Europese politieke partijen organiseren aansluitende campagnes op Europees niveau, onder meer voor de lijsttrekkers die voor het voorzitterschap van de Europese Commissie in aanmerking komen.

- (5) Meer transparantie bij de verkiezingen is bevorderlijk voor de deelname van de burgers aan het democratisch bestel van de Unie en voor het inzicht in de Europese politiek.
- (6) De Akte betreffende de verkiezing van de leden in het Europees Parlement door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen, gehecht aan Besluit 76/787/EGKS, EEG, Euratom van de Raad¹ is onlangs gewijzigd² om te zorgen voor meer transparantie in het Europese verkiezingsproces.
- (7) Verordening (EU, Euratom) nr. 1141/2014 van het Europees Parlement en de Raad³ vergroot de zichtbaarheid, de erkenning, de effectiviteit en de transparantie van Europese politieke partijen en politieke stichtingen en versterkt hun verantwoordingsplicht, onder meer door te eisen dat zij in hun programma's en activiteiten de waarden eerbiedigen waarop de Unie berust, in het bijzonder de democratie, de grondrechten en de rechtsstaat. Krachtens Verordening (EU, Euratom) nr. 1141/2014 is transparantie in de betrekkingen tussen politieke partijen en hun politieke stichtingen op nationaal en Europees niveau vereist. Bij de verordening is een onafhankelijke autoriteit voor Europese politieke partijen en Europese politieke stichtingen opgericht, die tot taak heeft te zorgen voor de registratie van, het toezicht op en in voorkomend geval het opleggen van sancties aan Europese politieke partijen en Europese politieke stichtingen, onder meer wanneer zij de waarden waarop de Unie berust, niet respecteren.
- (8) Om de verkiezingen voor het Europees Parlement van 2019 nog efficiënter te laten verlopen, is het passend om nadere aanbevelingen te doen als aanvulling op Aanbeveling 2013/142/EU⁴ en Aanbeveling (EU) 2018/234⁵ van de Commissie, de mededelingen COM(2015) 206 final⁶ en COM(2018) 95 final⁷ van de Commissie en het verslag COM(2017) 30⁸ van de Commissie. In Aanbeveling 2013/142/EU verzoekt de Commissie de lidstaten om te bevorderen en te faciliteren dat de kiezer wordt

---

¹ Besluit 76/787/EGKS, EEG, Euratom van de vertegenwoordigers van de lidstaten in het kader van de Raad bijeen, betreffende de Akte tot verkiezing van de vertegenwoordigers in de Vergadering door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen (PB L 278 van 8.10.1976, blz. 1).

² Besluit (EU, Euratom) 2018/994 van de Raad van 13 juli 2018 tot wijziging van de Akte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europees Parlement door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen, gehecht aan Besluit 76/787/EGKS, EEG, Euratom van 20 september 1976 (PB L 178 van 16.7.2018, blz. 1). Overeenkomstig artikel 2 van Besluit (EU, Euratom) 2018/994 moet het aan de lidstaten worden voorgelegd ter goedkeuring volgens hun onderscheiden grondwettelijke bepalingen en treedt het in werking op de eerste dag na ontvangst van de laatste kennisgeving.

³ Verordening (EU, Euratom) nr. 1141/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2014 betreffende het statuut en de financiering van Europese politieke partijen en Europese politieke stichtingen (PB L 317 van 4.11.2014, blz. 1).

⁴ Aanbeveling 2013/142/EU van de Commissie van 12 maart 2013 om de verkiezingen voor het Europees Parlement democratischer en efficiënter te laten verlopen (PB L 79 van 21.3.2013, blz. 29).

⁵ Aanbeveling (EU) 2018/234 van de Commissie van 14 februari 2018 over het bevorderen van het Europese karakter en het efficiënte verloop van de verkiezingen voor het Europees Parlement in 2019 (PB L 45 van 17.2.2018, blz. 40).

⁶ Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: Verslag over de verkiezingen voor het Europees Parlement van 2014 (COM(2015) 206 final).

⁷ Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad en de Raad: Een Europa dat resultaten boekt: institutionele opties om de werkzaamheden van de Unie doeltreffender te maken (COM(2018) 95 final).

⁸ Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: Versterking van de rechten van de burgers in een Unie van democratische verandering — Verslag over het EU-burgerschap 2017 (COM(2017) 30 final/2).

geïnformeerd over de banden tussen nationale partijen en Europese politieke partijen. Ook wordt in de aanbeveling een oproep gedaan aan de nationale partijen om in de aanloop naar de verkiezingen openbaar te maken bij welke Europese politieke partij zij zijn aangesloten. Na de verkiezingen voor het Europees Parlement van 2014 zegde de Commissie in haar mededeling COM(2015) 206 final toe te zullen vaststellen hoe de Europese dimensie en de democratische legitimiteit van het EU-besluitvormingsproces verder kunnen worden versterkt, en de oorzaken van de aanhoudend lage opkomst in sommige lidstaten verder te zullen onderzoeken en aan te pakken. In haar verslag over het EU-burgerschap 2017 verbond de Commissie zich ertoe om in het vooruitzicht van de verkiezingen voor het Europees Parlement van 2019 beste praktijken te promoten die burgers helpen om te gaan stemmen en zich kandidaat te stellen bij EU-verkiezingen, om de opkomst en brede democratische deelname te stimuleren. In haar mededeling COM(2018) 95 final roept de Commissie op tot meer transparantie ten aanzien van de banden van nationale politieke partijen met Europese politieke partijen en vraagt zij de partijen om eerder met de campagnes te beginnen dan in het verleden gebruikelijk was. In Aanbeveling (EU) 2018/234 moedigt de Commissie de nationale autoriteiten aan om in het voorjaar van 2018 met de steun van de Commissie bijeen te komen om beste praktijken en praktische maatregelen uit te wisselen en zo het democratisch verloop van en een hoge opkomst bij de verkiezingen voor het Europees Parlement te ondersteunen. Voorts worden de bevoegde nationale autoriteiten in de aanbeveling aangemoedigd om op basis van de ervaringen van de lidstaten beste praktijken vast te stellen met betrekking tot het identificeren, beperken en beheren van de risico's die cyberincidenten en desinformatie vormen voor het verkiezingsproces.

- (9) Onlinecommunicatie heeft de interactie met de burgers van de Unie in de electorale context zowel minder bewerkelijk als goedkoper gemaakt. Tegelijkertijd heeft deze vorm van communicatie de mogelijkheden vergroot om burgers, vaak op ontransparante wijze, gericht te benaderen met politieke advertenties en mededelingen, en persoonsgegevens in de electorale context onrechtmatig te verwerken.
- (10) De verkiezingen voor het Europees Parlement van 2019 zijn de eerste die in de gewijzigde beveiligingsomgeving zullen worden gehouden. Lidstaten waar met papieren stembiljetten wordt gestemd, maken ook gebruik van elektronische oplossingen om bijvoorbeeld kiezerslijsten te beheren, stembureaus in te richten, kiezers en kandidaten te registreren, stemmen te tellen en de resultaten mee te delen. Cyberincidenten, waaronder cyberaanvallen op verkiezingsprocessen, campagnes, de infrastructuur van politieke partijen, kandidaten of systemen van overheidsinstanties, kunnen leiden tot aantasting van de integriteit en de eerlijkheid van het verkiezingsproces en het vertrouwen in gekozen vertegenwoordigers, waarvoor vrije verkiezingen essentieel zijn.
- (11) Onder geen beding mogen desinformatiecampagnes en cyberincidenten het Europese democratische proces en de waarden waarop de Unie berust, ondermijnen.
- (12) Gebleken is dat verkiezingsperiodes strategisch bijzonder gevoelig zijn wat betreft het online omzeilen van traditionele („offline”) waarborgen, zoals de regels voor politieke communicatie tijdens de verkiezingsperiode, transparantie en beperkingen in verband met verkiezingsuitgaven, sperperiodes en gelijke behandeling van de kandidaten, alsook preventie van cyberincidenten.
- (13) Betaalde politieke online-advertenties en mededelingen die in de aanloop naar de verkiezingen tot burgers van de Unie worden gericht, moeten nog transparanter worden gemaakt, zoals recent bijzonder duidelijk tot uiting is gekomen toen burgers

van de Unie online gericht werden benaderd met politieke advertenties en mededelingen die niet transparant waren over hun bron en doel of werden voorgesteld als iets anders, bijvoorbeeld een redactioneel artikel of een post op sociale media. Om de verkiezingen voor het Europees Parlement nog transparanter te maken en zowel de verantwoordingsplicht van de politieke partijen die aan het verkiezingsproces in de Unie deelnemen als het vertrouwen van de kiezers in dit proces te versterken, moet ervoor worden gezorgd dat de burgers van de Unie betaalde politieke advertenties en mededelingen beter kunnen herkennen.

- (14) In haar mededeling van 26 april 2018⁹ over online-desinformatie pleit de Commissie voor de ontwikkeling van een ambitieuze praktijkcode waarin de onlineplatforms en de reclamesector toezeggen transparantie te garanderen en de opties voor doelgroepbepaling voor politieke reclame te beperken. Het multistakeholderforum dat de Commissie daartoe heeft bijeengeroepen, werkt momenteel aan het opstellen van deze praktijkcode, waarin concrete toezeggingen van onlineplatforms en de reclamesector zullen worden opgenomen. De mededeling van april 2018 roept ook op tot een online-ecosysteem dat een sterkere verantwoordingsplicht inhoudt, om het vertrouwen in identificeerbare informatieverstrekkers te vergroten en een verantwoordelijker internetgedrag aan te moedigen.
- (15) Het aangaan van verdere verbintenissen op het gebied van transparantie door Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en namens of in samenwerking met politieke partijen optredende campagneorganisaties die bij politieke campagnes voor de verkiezingen voor het Europees Parlement zijn betrokken, moet worden aangemoedigd. Complementaire maatregelen van bevoegde autoriteiten, Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en campagneorganisaties, alsmede van onlineplatforms en de reclamesector moeten de transparantie en de bescherming van de democratische rechten van de burgers versterken.
- (16) De lidstaten dienen dergelijke transparantie aan te moedigen, met name door te stimuleren dat de actoren achter de betaalde onlineadvertenties en mededelingen die tijdens verkiezingscampagnes worden gelanceerd, actief worden bekendgemaakt, met dien verstande dat de vrijheid van meningsuiting hierbij volledig in acht wordt genomen. Transparantie ten aanzien van de bronnen en de bedragen van de campagnefinanciering voor onlineactiviteiten tijdens de campagnes voor de komende verkiezingen voor het Europees Parlement moet worden aangemoedigd, zo nodig met gepaste regels ter zake.
- (17) Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en campagneorganisaties moeten de bron van de boodschappen in hun betaalde politieke advertenties en mededelingen duidelijk vermelden. Dit moet op zodanige wijze gebeuren dat de informatie over de bron van de boodschap gemakkelijk te begrijpen is voor de burger en niet gemakkelijk kan worden verwijderd. Deze transparantie moet worden gewaarborgd voor betaalde advertenties voor of tegen kandidaten, alsmede voor betaalde onlinemededelingen over een specifieke kwestie tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen. De lidstaten kunnen inspiratie putten uit Richtlijn 2010/13/EU van het Europees Parlement en de Raad¹⁰, die vereisten inzake de herkenbaarheid van audiovisuele

---

⁹ Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: „Bestrijding van online-desinformatie: een Europese benadering” (COM(2018) 236 final).

¹⁰ Richtlijn 2010/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 10 maart 2010 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het

commerciële communicatie bevat en audiovisuele sluikreclame verbiedt, en uit Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad¹¹, die verbiedt dat in redactionele inhoud betaalde reclame voor goederen en diensten wordt gemaakt zonder dat zulks wordt vermeld.

- (18) Onrechtmatig gedrag waarbij gebruik wordt gemaakt van onlinetechnologieën en waardoor de integriteit van het verkiezingsproces in de Unie kan worden beïnvloed, moet nauwlettend worden gemonitord door de bevoegde autoriteiten. In overeenstemming met hun rechtsorde moeten de voor electorale aangelegenheden bevoegde autoriteiten nauwer samenwerken met de autoriteiten die belast zijn met het monitoren en handhaven van de regels voor onlineactiviteiten, met inbegrip van de autoriteiten die bevoegd zijn voor gegevensbescherming, cyberbeveiliging en rechtshandhaving. Door dergelijke electorale samenwerkingsnetwerken op te zetten, kan worden bijgedragen tot snelle opsporing van potentiële bedreigingen voor de verkiezingen voor het Europees Parlement en tot prompte handhaving van de geldende regels, ook door in de relevante electorale context sancties op te leggen, bijvoorbeeld eventuele financiële sancties zoals terugbetaling van overheidsbijdragen, of strafrechtelijke sancties naar aanleiding van strafrechtelijk onderzoek. De nationale electorale samenwerkingsnetwerken zouden contactpunten moeten aanwijzen voor de deelname aan een Europees netwerk voor samenwerking bij verkiezingen voor het Europees Parlement. Het is de bedoeling om via het Europese samenwerkingsnetwerk te waarschuwen voor dreigingen, beste praktijken uit te wisselen tussen nationale netwerken, gemeenschappelijke oplossingen voor geconstateerde dreigingen te bespreken en gemeenschappelijke projecten en oefeningen met andere nationale netwerken aan te moedigen.
- (19) De nationale electorale samenwerkingsnetwerken moeten ook dienen als platforms voor het signaleren van mogelijke dreigingen, het uitwisselen van informatie en beste praktijken en het onderhouden van contacten over de toepassing van de verkiezingsregels in de onlinewereld en over handhavingsmaatregelen.
- (20) De lidstaten moeten deze netwerken ondersteunen en ervoor zorgen dat zij over de nodige middelen beschikken om snelle en veilige uitwisseling van informatie mogelijk te maken.
- (21) Verordening (EU) nr. 910/2014 van het Europees Parlement en de Raad¹² voorziet in een regelgevingskader voor veilige en naadloze elektronische interactie tussen burgers en overheden.
- (22) Artikel 8 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, artikel 16 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie en Verordening (EU)

---

aanbieden van audiovisuele mediadiensten (richtlijn audiovisuele diensten) (PB L 95 van 15.4.2010, blz. 1).

¹¹ Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt en tot wijziging van Richtlijn 84/450/EEG van de Raad, richtlijnen 97/7/EG, 98/27/EG en 2002/65/EG van het Europees Parlement en de Raad en van Verordening (EG) nr. 2006/2004 van het Europees Parlement en de Raad (PB L 149 van 11.6.2005, blz. 22).

¹² Verordening (EU) nr. 910/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 23 juli 2014 betreffende elektronische identificatie en vertrouwensdiensten voor elektronische transacties in de interne markt en tot intrekking van Richtlijn 1999/93/EG (PB L 257 van 28.8.2014, blz. 73).

2016/679 van het Europees Parlement en de Raad¹³ waarborgen de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van hun persoonsgegevens, ook wanneer hun persoonsgegevens worden verwerkt in de context van verkiezingen. In Verordening (EU) 2016/679 zijn de voorwaarden voor de verwerking van persoonsgegevens vastgesteld, onder meer met betrekking tot rechtmatigheid, behoorlijkheid, transparantie en gegevensbeveiliging. Ook het recht van personen op toegang, rectificatie en wissing wordt in deze verordening gespecificeerd. Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad¹⁴ heeft betrekking op ongevraagde communicatie voor directmarketingdoeleinden, met inbegrip van politieke mededelingen van politieke partijen en andere bij het verkiezingsproces betrokken actoren. Die richtlijn waarborgt ook de vertrouwelijkheid en de bescherming van informatie die is opgeslagen op de eindapparatuur van een gebruiker, zoals een smartphone of een computer. Verordening (EU) 2016/679 voorziet in de benoeming van onafhankelijke toezichhoudende autoriteiten voor gegevensbescherming die belast zijn met het monitoren en handhaven van deze regels.

- (23) Er moeten sancties kunnen worden opgelegd aan politieke partijen of politieke stichtingen die profiteren van inbreuken op de regels inzake gegevensbescherming om het resultaat van verkiezingen voor het Europees Parlement doelbewust te beïnvloeden. De lidstaten moeten worden aangemoedigd om op nationaal niveau in dergelijke sancties te voorzien.
- (24) Op Europees niveau stelt de Commissie voor Verordening (EU, Euratom) nr. 1141/2014 te wijzigen om dergelijke sancties voor Europese politieke partijen en stichtingen mogelijk te maken.
- (25) Verkiezingsprocessen zijn kwetsbaar voor hybride bedreigingen, die onder meer plaatsvinden op basis van cyberaanvallen en door onlineomzeiling van conventionele waarborgen met de steun van derde landen. In de gezamenlijke mededeling van 13 juni 2018 over het opbouwen van weerbaarheid en reactiecapaciteit tegen hybride bedreigingen¹⁵ wijzen de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid en de Commissie gebieden aan waarvoor geldt dat intensiever moet worden gewerkt aan verdere verdieping en versterking van de essentiële bijdrage van de EU aan de aanpak van hybride bedreigingen, ook wat betreft het vermogen om hybride bedreigingen op te sporen, strategische communicatie en weerbaarheid en afschrikking in de sector cyberbeveiliging. De Europese Raad heeft gevraagd om een herzien actieplan voor het aanpakken van desinformatie, dat momenteel wordt opgesteld en in december 2018 gereed moet zijn.
- (26) Het is essentieel dat de lidstaten hun ervaringen met cyberincidenten delen. Dergelijke incidenten komen in verschillende lidstaten vaak overeen. In de gezamenlijke mededeling van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en

---

¹³ Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (algemene verordening gegevensbescherming) (PB L 119 van 4.5.2016, blz. 1).

¹⁴ Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie (richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie) (PB L 201 van 31.7.2002, blz. 37).

¹⁵ Gezamenlijke mededeling aan het Europees Parlement, de Europese Raad en de Raad: „Het opbouwen van weerbaarheid en reactiecapaciteit tegen hybride bedreigingen” (JOIN(2018) 16 final).

veiligheidsbeleid en de Europese Commissie van september 2017 over cyberbeveiliging¹⁶ wordt gesteld dat er een alomvattende aanpak moet komen om te bouwen aan sterke cyberbeveiliging voor de Unie op basis van weerbaarheid, afschrikking en defensie.

- (27) Bij Richtlijn 2013/40/EU van het Europees Parlement en de Raad worden de definities van strafbare feiten geharmoniseerd en wordt bepaald hoe zwaar de maximumstraffen voor aanvallen op informatiesystemen ten minste moeten zijn. Het feit dat een aanval is gericht op informatiesystemen die betrekking hebben op vitale infrastructuur, wordt als een specifieke verzwarende omstandigheid aangemerkt. Wanneer aan aanval op een informatiesysteem op verkiezingsprocessen is gericht, moet strafrechtelijk onderzoek worden overwogen dat ertoe kan leiden dat natuurlijke personen en rechtspersonen worden vervolgd en dat passende sancties worden opgelegd.
- (28) Bij Verordening (EU) 2016/1148 van het Europees Parlement en de Raad wordt voorzien in maatregelen voor een hoog gemeenschappelijk niveau van beveiliging van netwerk- en informatiesystemen en de aanwijzing van bevoegde autoriteiten die toezicht houden op de toepassing ervan. Bij de richtlijn is een netwerk van computer security incident response teams („CSIRT’s-netwerk”) opgezet om snelle en doeltreffende operationele samenwerking te bevorderen. Een van de doelen van dit netwerk is de uitwisseling van operationele informatie over computerbeveiligingsincidenten. Om de strategische samenwerking en de uitwisseling van informatie tussen de lidstaten te ondersteunen en te faciliteren, is bij de richtlijn tevens een samenwerkingsgroep opgericht die bestaat uit vertegenwoordigers van de lidstaten, de Commissie en het Enisa. Met het oog op de verkiezingen voor het Europees Parlement van 2019 heeft het Europees Parlement de samenwerkingsgroep gevraagd een inleiding inzake cyberbeveiliging met betrekking tot de verkiezingen te verzorgen. De bij Richtlijn (EU) 2016/1148 opgerichte samenwerkingsgroep heeft daarom een compendium inzake cyberbeveiliging voor verkiezingstechnologie opgesteld. Dit compendium biedt praktische richtsnoeren voor de met cyberbeveiliging belaste autoriteiten en de instanties voor het beheer van de verkiezingen.
- (29) De deelname aan het democratisch bestel van de Unie is een aangelegenheid van gemeenschappelijk belang. Deze aanbeveling is met name gericht op de verkiezingen voor het Europees Parlement, maar de lidstaten worden aangemoedigd de beginselen van deze aanbeveling ook toe te passen op verkiezingen en referenda die zij op nationaal niveau organiseren.

HEEFT DE VOLGENDE AANBEVELING VASTGESTELD:

Electoral samenwerkingsnetwerken

- (1) Iedere lidstaat zou een nationaal electoraal netwerk moeten opzetten waaraan wordt deelgenomen door de nationale autoriteiten die bevoegd zijn voor verkiezingsaangelegenheden en de instanties die belast zijn met het monitoren en handhaven van de regels inzake onlineactiviteiten die voor de electorale context relevant zijn, en met name:

---

¹⁶ Gezamenlijke mededeling van het Europees Parlement, de Europese Raad en de Raad: „Weerbaarheid, afschrikking en defensie: bouwen aan sterke cyberbeveiliging voor de EU” (JOIN(2017) 450 final).

- de autoriteiten bedoeld in de Akte betreffende de verkiezing van de leden van het Europees Parlement door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen;
  - de autoriteiten die bevoegd zijn voor de organisatie van de verkiezingen voor het Europees Parlement;
  - de toezichhoudende autoriteiten bedoeld in artikel 51 van Verordening (EU) 2016/679;
  - de regulerende autoriteiten en/of instanties die zijn aangewezen krachtens Richtlijn 2010/13/EU;
  - de bevoegde autoriteiten die zijn aangewezen krachtens Richtlijn (EU) 2016/1148.
- (2) Om elke nationale autoriteit bij de uitoefening van haar taken te ondersteunen, zouden de in punt 1 bedoelde autoriteiten ervoor moeten zorgen dat snel en veilig informatie kan worden uitgewisseld over zaken die de verkiezingen voor het Europees Parlement kunnen beïnvloeden, onder meer door gezamenlijk dreigingen en leemten te identificeren, bevindingen en expertise te delen en contacten te onderhouden inzake de toepassing en handhaving van de geldende regels in de onlineomgeving.
- (3) Waar toepasselijk zouden de in punt 1 bedoelde netwerken, overeenkomstig het nationale recht, met de betrokken nationale rechtshandhavingsautoriteiten moeten overleggen en samenwerken. Waar nuttig kan de samenwerking op Europees niveau tussen de nationale rechtshandhavingsautoriteiten worden gefaciliteerd door Europol.
- (4) De lidstaten zouden de in punt 1 bedoelde netwerken de nodige ondersteuning moeten bieden en ervoor moeten zorgen dat zij over de nodige middelen beschikken om snel en veilig informatie te kunnen uitwisselen.
- (5) Om het delen van expertise en beste praktijken door de lidstaten, onder andere met betrekking tot dreigingen, leemten en handhaving, te faciliteren, zou elke lidstaat voor de uitvoering van deze aanbeveling een centraal contactpunt moeten instellen. De contactgegevens van het contactpunt moeten worden doorgegeven aan de andere lidstaten en aan de Commissie. De lidstaten worden aangemoedigd om met steun van de Commissie samen te werken in het kader van een Europees coördinatienetwerk voor de verkiezingen voor het Europees Parlement. Met het oog op een goede voorbereiding op de verkiezingen van 2019 zou dat zo spoedig mogelijk moeten gebeuren.
- (6) De krachtens artikel 51 van Verordening (EU) 2016/679 aangewezen toezichhoudende autoriteiten zouden, met inachtneming van hun verplichtingen op grond van het Unierecht en het nationale recht, de Autoriteit voor Europese politieke partijen en Europese politieke stichtingen¹⁷ onmiddellijk proactief moeten inlichten over elk besluit waarbij wordt vastgesteld dat een natuurlijke persoon of een rechtspersoon inbreuk heeft gemaakt op de toepasselijke regelgeving inzake de bescherming van persoonsgegevens, indien uit dat besluit blijkt dat de inbreuk verband houdt met politieke activiteiten van een Europese politieke partij of een Europese politieke stichting met het oogmerk om de verkiezingen voor het Europees

---

¹⁷ Verordening (EU, Euratom) nr. 1141/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2014 betreffende het statuut en de financiering van Europese politieke partijen en Europese politieke stichtingen (PB L 317 van 4.11.2014, blz. 1).

Parlement te beïnvloeden, of indien er redelijke gronden bestaan om zulks te vermoeden.

Transparantie bij politieke reclame in de aanloop naar de verkiezingen voor het Europees Parlement

- (7) De lidstaten zouden, in overeenstemming met hun toepasselijke regelgeving, transparantie in verband met betaalde politieke onlinereclame en -communicatie moeten aanmoedigen en faciliteren. De lidstaten zouden moeten bevorderen dat de burgers van de Unie actief worden ingelicht over de politieke partij, de politieke campagne of de politieke steungroep die voor betaalde politieke onlinereclame en -communicatie verantwoordelijk is. De lidstaten zouden ook moeten aanmoedigen dat informatie bekend wordt gemaakt over campagne-uitgaven voor online-activiteiten, waaronder betaalde politieke onlinereclame en -communicatie, alsmede over de criteria voor doelgroepbepaling bij de verspreiding van dergelijke reclame en communicatie. Indien transparantie niet is verzekerd, zouden de lidstaten in de desbetreffende electorale context sancties moeten opleggen.
- (8) Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en campagneorganisaties zouden ervoor moeten zorgen dat betaalde politieke onlinereclame en -communicatie en de daarvoor verantwoordelijke partij, stichting of organisatie door de burgers van de Unie gemakkelijk kunnen worden herkend.
- (9) Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en campagneorganisaties zouden op hun website informatie moeten verstrekken over hun campagne-uitgaven voor onlineactiviteiten, waaronder betaalde politieke onlinereclame en -communicatie, alsmede over de criteria voor doelgroepbepaling bij de verspreiding van dergelijke reclame en communicatie.
- (10) Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en campagneorganisaties zouden op hun website de inhoud van hun betaalde politieke onlinereclame en -communicatie bekend moeten maken of links daarnaar moeten plaatsen.

Passende sancties bij inbreuk op de regelgeving inzake de bescherming van persoonsgegevens in de context van de verkiezingen voor het Europees Parlement

- (11) Bij inbreuk op de regelgeving inzake de bescherming van persoonsgegevens zouden de lidstaten passende sancties moeten opleggen tegen politieke partijen en stichtingen op nationaal en regionaal niveau, indien er sprake is van doelbewuste beïnvloeding van de verkiezingen voor het Europees Parlement of een poging daartoe.

Cyberbeveiliging in het kader van de verkiezingen voor het Europees Parlement

- (12) De lidstaten zouden passende en evenredige technische en organisatorische maatregelen moeten nemen voor het beheersen van de risico's voor de veiligheid van de netwerk- en informatiesystemen die bij het organiseren van de verkiezingen voor het Europees Parlement worden gebruikt.
- (13) Gezien de specifieke kenmerken van de verkiezingen voor het Europees Parlement zouden de lidstaten het compendium dat is ontwikkeld door de bij Richtlijn (EU) 2016/1148 opgerichte samenwerkingsgroep in alle fasen van het verkiezingsproces moeten toepassen.

- (14) Bij het organiseren van de verkiezingen voor het Europees Parlement zouden de lidstaten specifieke technische maatregelen moeten toepassen om de beschikbaarheid, de authenticiteit, de vertrouwelijkheid en de integriteit te waarborgen van de verkiezingsdiensten die van netwerk- en informatiesystemen gebruikmaken. Om te garanderen dat elke fase van de verkiezingen soepel verloopt, zouden de lidstaten moeten zorgen voor een passende bescherming van de netwerken en systemen die gebruikt worden voor het registreren van kiezerslijsten en kandidaten, het verzamelen, verwerken en tellen van de stemmen en het bekendmaken van de verkiezingsresultaten aan het publiek.
- (15) Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en campagneorganisaties zouden specifieke, passende maatregelen moeten treffen om cyberincidenten te voorkomen en zich tegen cyberaanvallen te beschermen.
- (16) De lidstaten zouden een uitvoerige beoordeling van de aan de verkiezingen voor het Europees Parlement verbonden risico's moeten verrichten, teneinde potentiële cyberincidenten die de integriteit van het verkiezingsproces zouden kunnen aantasten, te identificeren. De lidstaten zouden moeten zorgen voor de procedures die noodzakelijk zijn voor de preventie, de opsporing en de beheersing van en de respons op cyberaanvallen en voor het minimaliseren van de gevolgen ervan, en moeten waarborgen dat informatie op alle relevante niveaus, dat wil zeggen van het technische tot het operationele en politieke niveau, snel kan worden uitgewisseld. Daartoe zouden de lidstaten zich ervan moeten verzekeren dat de voor electorale aangelegenheden bevoegde nationale autoriteiten over passende middelen beschikken, waaronder technische uitrusting en opgeleid personeel, om met dergelijke incidenten om te gaan, en overeenkomstig punt 1 nauw samenwerken inzake de beveiliging van de netwerk- en informatiesystemen met de krachtens artikel 8 van Richtlijn (EU) 2016/1148 aangewezen nationale bevoegde autoriteiten.
- (17) Bij cyberincidenten die gepaard gaan met op het verkiezingsproces gerichte aanvallen op informatiesystemen, zouden de lidstaten een passende strafrechtelijke respons moeten overwegen op basis van Richtlijn 2013/40/EU over aanvallen op informatiesystemen. Overeenkomstig Richtlijn (EU) 2016/1148 en in lijn met punt 1 zouden de lidstaten moeten zorgen voor nauwe samenwerking tussen de nationale bevoegde autoriteiten, de autoriteiten voor cyberbeveiliging en de rechtshandavingsautoriteiten, waar nodig op Europees niveau gecoördineerd door Europol.
- (18) De lidstaten zouden de kwetsbaarheid van verkiezingsprocessen voor hybride bedreigingen moeten erkennen en een passende respons ter bestrijding van dergelijke vijandige activiteiten moeten overwegen, met inbegrip van de maatregelen die zijn behandeld in de gezamenlijke mededeling van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid en de Commissie van 13 juni 2018 over het opbouwen van weerbaarheid en reactiecapaciteit tegen hybride bedreigingen.

Voorlichtingsactiviteiten

- (19) De lidstaten zouden met derden, waaronder de media, onlineplatforms en aanbieders van informatietechnologie, moeten samenwerken inzake voorlichtingsactiviteiten die gericht zijn op vergroting van de transparantie van de verkiezingen en versterking van het vertrouwen in de verkiezingsprocessen.

Deze aanbeveling is gericht tot de lidstaten en tot de Europese en nationale politieke partijen, stichtingen en campagneorganisaties. De lidstaten worden aangemoedigd de beginselen van deze aanbeveling ook toe te passen op andere verkiezingen en referenda die zij op nationaal niveau organiseren.

Gedaan te Brussel, 12.9.2018

Voor de Commissie
Věra JOUROVÁ
Lid van de Commissie

